

Patrimonium Sancti Georgii

Апстракт: У раду се кроз анализу појединих елемената баштине манастира Ђурђеви ступови код Новог Пазара разматра однос између корпуса баштине (лат. *patrimonium*) и различитих феномена који учествују у његовом формирању. Испитују се релације између материјалних носилаца баштинске вредности, имагинативних и меморијских структура, као и савремених концепата медијске презентације. Ове релације илуструју се историјским дешавањима (борбе око Новог Пазара у Првом балканском рату), уметничким творевинама (песма „Ђурђеви ступови“ Лазе Костића) и маркетиншким механизмима (слоган „Обновимо себе – подигнимо Ступове“). Циљ рада је указивање на комплексност појма баштине, као и на нужност очувања својства сведочанствености као услова постојања баштине.

Кључне речи: *баштина/патримонијум, сведочанственост, Ђурђеви ступови, памћење, реалност, имагинација, дизајн*

„Баштина, f. очевина, или оно место где се ко родио, *väterliches Erbe, patrimonium.*“

„Ђурђеви стубови (ступови), m. pl. манастир (у Ерцеговини? или у Старом Влау?)“

Вук Ст. Карацић, *Српски рјечник...*

Модус сазнања

Генерал Михајло Живковић, командант Ибарске војске у Првом балканском рату, нашавши се 22. октобра 1912. године пред још увек ослобођеним Новим Пазаром, нужно је морао да се суочи са следећим питањем: да ли су Ђурђеви ступови манастир, дакле, недодирљива светиња, „вековно наслеђе српског народа“ или војна утврда, дакле, леги-

тимни ратни циљ? С једне стране, манастир Ђурђеви ступови били су све оно што је модерна српска држава кренула да ослободи, укратко – пројекција националне прошлости. С друге стране, најзначајнији стратешки положај турске војске у борбама око Новог Пазара 1912, био је стациониран управо међу манастирским зидинама. Ефикасно дејство турске топовске батерије са Ђурђевих ступова по околним српским положајима одржавало је генералову дилему константном. Одлука није била лака, те није могла да буде ни брза, па је генерал Живковић, поред турске артиљерије, морао да истрпи и замерке Врховне команде због недовољне успешности у борби. Врховна команда, наиме, није имала дилема. Тог 22. октобра, како нас обавештавају мемоари Живојина Мишића, наређено је генералу Живковићу „да под личном одговорношћу, у току сутрашњег дана, мора да заузме Нови Пазар“.¹

Наведена дилема о карактеру Ђурђевих ступова, пред којом се нашао генерал Живковић, може да нам отвори инспиративан и провокативан домен за промишљање појма баштине. „Генералова дилема“ се са данашње (историјске) дистанце може учинити сасвим јасном и очекиваном, те сходно томе и превазиђеном. Ипак, са херитолошког аспекта она крије нека од суштинских места за разумевање појма патримонијума, тим пре што се зна да Ђурђеви ступови у време Првог балканског рата уопште нису манастир, односно да су у том тренутку, као уосталом и током неколико претходних деценија, „нешто друго“. Наиме, од друге половине деветнаестог века до 1912. године, зидине манастира Ђурђеви ступови имале су искључиво фортификацијску намену. Крајем деветнаестог века ту је стационирана артиљеријска јединица турске војске, извршено је базично прилагођавање терена (нивелација платоа, калдрмисање стаза око ампласмана за топове), утврђено је војно боравиште у такозваној капели краља Драгутина, а посебно је изграђена, јужно од комплекса, војничка кухиња са трпезаријом.² Другим речима, Ђурђеви ступови били су стратешки пројектована и развијана – можда не репрезентативна, али ни у ком случају провизорна и ефемерна – турска војна утврда. Имајући таква сазнања, команда српске војске није ни могла, на нивоу војне тактике, да идентификује Ђурђеве ступове другачије него као ратни циљ. Где је, дакле, био извор дилеме? Одговор је, чини се, једноставан: у памћењу.

¹ О борбама за Нови Пазар у Првом балканском рату в.: Ејуп Мушовић, „Нови Пазар и околина (1912-1941)“, у: *Нови Пазар и околина*, 278 (Београд: Књижевне новине, 1969); Миодраг Радовић, „Ослобођење Новог Пазара у Првом балканском рату“, *Новопазарски зборник* 13 (1989): 125-139.

² Јован Нешковић, *Ђурђеви ступови у Старом Расу* (Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 1984), 21-22.

Слика 1: Ђурђеви ступови у другој половини XIX века, цртеж Феликса Каница

Памћење је елемент неодвојив од појма баштине, који се – попут неких других чиниоца – „на инстинктиван начин изражава кроз везаност за земљу, а на просвећен кроз коришћење знања“.³ Први балкански рат је за модерну српску државу био заправо рат за добијање сведочанстава на којима се базира национално памћење. Другим речима, то је био рат – и метафорично и институционално – за патримонијум, за баштину и памћење, јер се баштина може схватити као ништа друго до присуство памћења.⁴ Ђурђеви ступови били су метафора поробљене историје, али и траг „златног доба“. У тој симболичкој борби, ментална представа, *означено*, засновано на памћењу, супростављено је *означитељу*, односно материјалним носиоцима. За разлику од искључивости ратне ситуације, у херитолошком контексту – у коме је предмет носилац свих својих идентитета⁵ – дилема, којом је започета расправа, заправо није питање на које треба дати прави одговор, већ је сигнал још једног сведочанственог слоја. Наиме, она отвара тему: зашто су Ђурђеви ступови подигнути на месту које пре приличи утврђењу него манастиру? Или, другим речима: о чему сведочи њихов положај?

У житију светог Симеона, из пера Стефана Првовенчаног, описан је познати след догађаја везан за настанак манастира: Немању су заточила браћа и он моли светог Ђорђа да га избави, а за узврат се обавезује да ће у

³ Andre Chastel, „Pojam baštine,“ *Pogledi* 3-4 (1988): 13.

⁴ Упор.: Драган Булатовић, „Баштинство или о незаборављању,“ *Крушевачки зборник* 11 (2005): 7-20.

⁵ Упор.: Ivo Maroević, *Uvod u muzeologiju* (Zagreb: Zavod za informacijske studije 1992), 138.

његову славу подићи цркву; свети Ђорђе помаже Немањи, велики ће жупан након тога поразити браћу, а заштитнику подићи обећани манастир.⁶ На основу овог извора, изведена је прича о Ђурђевим ступовима као, пре свега, симболу победе уз подршку небеских сила. Истакнути положај на врху купастог узвишења – некарактеристичан за рашке манастире – свакако сведочи о нарочитој намени. Међутим, оваква диспозиција не објашњава се само симболичком функцијом. Наиме, запажено је да је манастир, врло вероватно, припадао фортификационом систему Старог Раса, односно да је представљао једно од неколико одбрамбених утврђења која дефинишу стоно место великог жупана Стефана Немање.⁷ Ако је то тако, да ли се онда може рећи да одбрамбена функција није страна патримонијуму Ђурђевих ступова? Другим речима, није ли у саму структуру овог комплекса, као један од нераздвојивих слојева, уписана и ова, можда неочекивана, намена? У сваком случају, ради се о још једном од контекста, поред, рецимо, верског, историјског, историјскоуметничког, архитектонског... који гради баштину манастира Ђурђеви ступови. Зашто је то битно? Зашто сада помињати једну епизоду, давно одиграну на позорници времена? Зато што препознавање различитих контекста јесте неопходан услов за разумевање целовитости баштине, њене структуралности и њене потребе за интегралном интерпретацијом. Ситуација у којој се у јесен 1912. нашао генерал Михајло Живковић сведочи да тај услов није тек научњачка егзибиција, већ услов животног ритма који своје узроке, као и трагове, складишти у памћењу. Пол Рикер је запазио „...да време постаје људско време у оној мери у којој је организовано на приповедни начин и да прича добија своје пуно значење када постане услов временског постојања“.⁸ Другим речима, да би човек појмио време, оно мора бити испричано. А треба ли рећи да време не можемо ни замислити без памћења, у чијим лавиринтима се крију бројна неочекивана сведочанства. У ствари, нека сведочанства се заиста крију, нека се откривају, а нека се управо складиште.

Приказ знања

Вратимо се у турско доба. Зима је. Млада жена – „була“, отета хришћанка – исцрпљена хладноћом и страхом стоји пред зидинама Ђурђевих ступова и чека да јој допусте да уђе. Она бежи из харема Осман-паше.

⁶ Стефан Првовенчани, *Живот и дела светог и блаженог и преподобног оца нашег Симеона...*, IV.

⁷ Јован Нешковић, *нав. дело*, 14.

⁸ Pol Riker, *Vreme i priča* (Sremski Karlovci-Noví Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1993), 73.

Калуђери не смеју да је пунте унутра без одобрења игумана Варнаве. Осман-паша је запретио да ће, ако монаси буду примали бегунце, спалити манастир. Вест о жени пред зидинама стиже до игумана. Варнава је, међутим, одлучан да јој ускрати гостопримство, јер не сме да ризикује уништење светиње. Наређује да хитно пође гласник Осман-паши, да га извести да је пред манастиром његова поданица и да пашини људи могу доћи по њу. Коњаник хитро креће, а була умољава једног старог калуђера да је ипак одведе до игумана. Сустрет буле и игумана доноси обрт. Суочени, млада жена и Варнава се препознају – она је, заправо, некадашња, световна љубав игуманова, који се после њене отмице закалуђерио. Варнава је скрхан. Хтео би да опозове претходног гласника и шаље нове изасланике да паши пренесу поруку да у манастиру никакве буле нема. Али, већ је касно. Телал Осман-паше стигао је под манастирске зидине и тражи младу жену назад. Он понавља да ће, у супротном, спалити манастир, а братију набити на коље. Калуђери, бринући за спас светиње коју чувају, предају булу паши. Осман-паша, међутим, не брине за постојаност својих речи. Наређује да се манастир уништи. Црно камење манастира и беле кости калуђера су све што је остало након пламена. „Да страшна листа, да страшнијех слова / што их написа писац векова!“, завршава Лаза Костић своју песму „Ђурђеви ступови“, чије је ово сиже био.⁹

Манастир Ђурђеви ступови први пут је запустео након страдања у аустро-турским ратовима с краја седамнаестог века. Манастирске грађевине су спаљене, а са кровова је однет оловни покривач. Иако има трагова обнове из осамнаестог века, није јасно да ли се у манастиру живело од краја седамнаестог века.¹⁰ Ђурђеви ступови су тако прешли из реалног, просторно-временског окружења, у осетљиви реалм сећања. „Припадајући“ с једне стране сећању а са друге носећи вредно историјско сведочанство, Ђурђеви ступови постали су *место сећања* – тј. оно што Пјер Нора означава као „игру историје и сећања“.¹¹ Но, „историја“ у којој су се нашли Ђурђеви ступови, попут оне коју је почетком осамнаестог века, по сведочењу дубровачког трговца Николе Бошковића, забележио језуитски свештеник Ричипути (*Relazione dei monasterii della provincia di Rassaia datoci dal signore Nikole Boskovich in Ragusa*) заправо је опет збирка успомена, непроверених и непроверивих сећања.¹² И каснији по-

⁹ Лаза Костић, „Ђурђеви ступови“, у: *Песме*, 153-167 (Нови Сад: Матица српска, 1989).

¹⁰ Јован Нешковић, *нав. дело*, 21.

¹¹ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations* 26 (1989): 19.

¹² Упор.: Бранимир Трухелка, „Старорашка сећања Николе Бошковића“, *Муцао* 32 (1930): 90-94; Мирослав Пантић, „Дубровчанин Никола Бошковић и рашке старине“, *ЗЛУМС* 8 (1972): 225-261.

Слика 2: „*Sturm und Drang*“
фотографија Ђурђевић ступова
из средине XX века

знања о Ђурђевић ступовима, због карактеристичне историјске ситуације, у једном временском периоду био заснован, готово искључиво на носталгији. Другим речима, систем вредности који се везивао за овај манастир базиран је на емоционалности, чежњи. Али, развојем националне државе, концептуално утемељене на „друштвеном уговору који је уједно и емоционални и оверен славном прошлости“, носталгија је постала легитимно средство, па и слика сазнања. *Nostos*, повратак у родни крај, није тек њен изгубљени рај, већ место жртве и славе, место страдања у прошлости, те захваљујући носталгији која се институционализује током деветнаестог века ни „прошлост више није била непозната или несазнатљива – прошлост је постала ’наслеђе’“. ¹³

Тако је успостављена релација између носталгије и наслеђа, односно, *nostosa* – „повратак у родни крај“ и *patrimoniuma* – „места где се ко родио“, како би то рекао Вук. Из ове етимолошке претпоставке следи да је појам носталгије уписан у појам патримонијума, односно, баштине. А то би даље значило да појам баштине нужно у свој вредносни систем,

мени, попут наведене јединице из *Српског ријечника*, остављају Ђурђевић ступове ван реалног контекста, лоцирајући их, вуковски искрено, негде „у Ерцеговини? или у Старом Влау?“. Ђурђевић ступови нашли су се тако у измештеном, флуидном просторно-временском контексту, као у случају песме Лазе Костића, где су манастир и његова судбина идеална романтичарска сценографија за трагични сиже. Манастир се у овом стадијуму не појављује као *историјска датост*, него као *историјска емоција*, која, заправо, представља манифестацију носталгије. ¹³ И заиста, ликови и гласови које песник препознаје у рушевинама Ђурђевић ступова, нису ништа дуго до симптоми носталгије. ¹⁴

Шта се отуда може закључити? Између осталог, да је приказ

¹³ Svetlana Bojm, *Budućnost nostalgije* (Beograd: Geopoteika 2005), 35.

¹⁴ Ibid., 30.

¹⁵ Ibid., 48; Dominique Poulot, „The Birth of Heritage: ’Le Moment Guizot’“, *Oxford Art Journal* Vol. 11, No. 2 (1988): 44.

који је историјски утемељен на правно-институционалним постулатима, укључује и емоционалне и ирационалне елементе. „Ђурђеви ступови“ Лазе Костића јесу управо један такав елемент *Баштине Светог Георгија у Расу*; они су сведочанство, поетски споменик који повезује уметничке и комеморативне вредности. Али не и само то. О специфичном односу између споменика, памћења и прошлости Алаида Асман пише: „У деветнаестом веку споменици чине оно за шта су у двадесетом задужени медији: они инсценирају прошлост. Историја се не складишти само у архивама научних институција, него се, уз велики труд, инсценира и у поменима, ходочашћима, мимоходима, свечаним говорима, статуама и националним споменицима. Томе треба додати и фестивале и *tableaux vivants*, музеје и историјске слике, народне песме и слике које се користе за театрализацију историје. Сви ови историјски жанрови стварају и обрађују историјске митове, симболичке јединице националног памћења. Код таквог тумачења историје на делу није историјска свест историјске науке, него живо сећање савременика на историју. Ако из контекста историјске свести треба да пређу у контекст националног памћења, историјски подаци морају се материјализовати и кондензовати у чврсте симболе.“¹⁶ Тако је и *црно камење* порушеног манастира на брду изнад Новог Пазара било конкретан симбол „историчности“ песме Лазе Костића и њеног трагичног расплета. Костић темељи своју песничку замисао на елементима аутентичног наслеђа, да би је даље зидао средствима поетске имагинације. Овом уметничком творевином повезују се у *националној мнемотехници* сјај немањихког доба, мрачни и трагични дани турске владавине и носталгични, романтичарски тон деветнаестог века. Тако се у памћењу непосредно додирује оно што је историјски раздвојено.¹⁷ Другим речима, песма Лазе Костића постаје део Грађевине националног памћења, исте оне пред којом ће 1912. године застати генерал Михајло Живковић.

Управљање памћењем

Оставимо накратко забринутог генерала пред тим моћним здањем – чији су имагинарни зидови, за разлику од камених, отпорни и на топовску ватру – и размотримо још један проблем у корпусу баштине Ђурђевих ступова. Ако је веровати Старим Латинима онда је име знак, а знак је – ако сад поверујемо Бодријару и мало га уопштимо – предметна идеологија.¹⁸ Дакле, како су Ђурђеви ступови добили име?

¹⁶ Alaida Asman, *Rad na nacionalnom pamćenju* (Beograd: Svetovi 2002), 54.

¹⁷ Упор.: Ibid., 56.

¹⁸ Упор: Jean Baudrillard, „Критика политичке економије знака,“ у: *Simulacija i zbilja*, 8-9 (Zagreb: Jesenski i Turk, 2000).

„У најстаријим изворима помиње се манастир св. Георгија у Расу, односно, црква светог мученика Христова, Ђорђа. Касније се уз овај назив додају и куле као обележје грађевине: ω дваа стълпа. У дванаестом веку јавља се и назив св. Георгије рашки, а у исто време и и нови назив в Георгѣевскѣхъ Стълповѣхъ въ Расѣ. Првобитни назив манастира, по светитељу коме је црква посвећена, допуњен касније по кулама на цркви, упрошћен је у назив Ђурђеви ступови, који је, од напуштања манастира, временом постао основни назив и за цркву и за манастир.“¹⁹ Када је 1979. године просторна целина Старог Раса са Сопоћанима увршћена на УНЕСКО-ву листу Светске баштине, у њеном склопу нашао се и *monastère de Djurdjevi Stupovi*. Тако је ово име добило интернационалну и административну препознатљивост. Но, овај општеприхваћени назив, у оквиру локалне заједнице, то јест међу становницима Новог Пазара и околине, имао је специфичну варијанту. Како у двадесетом веку (као ни у два претходна) у манастиру није било монашког живота, Ђурђеви ступови су у локалној заједници доживљавани као део (урбаног) пејзажа, као одредиште рекреативних шетњи (манастир се налази на око 4 километра од центра града), као споменик културе, те као туристички локалитет.²⁰ Назив манастира у овом *native speaker*-контексту био је углавном сведен само на прву реч – „Ђурђеви“. Најчешће се, дакле, говорило: „Идем на Ђурђеве / Поред Ђурђевих / Седим на Ђурђевим...“ и сл. Но, крајем двадесетог века, упоредо са променом стратегије у реконструкцији манастира, мења се и његов колоквијални назив. Ово ново неофицијелно име, за разлику од првог локалног, потекло је из „националног“ дискурса и гласи – „Ступови“.²¹ Како је и зашто пређен овај пут од Ђурђевих до Ступова, и о чему он сведочи?

Од 1960. године отпочела су систематска истраживања Ђурђевих ступова, уз постепене конзерваторске и рестаураторске радове, под стручним вођством архитекте Јована Нешковића. Међутим, тек крајем двадесетог и почетком двадесет првог века, отпочела је интензивна обнова, или прецизније речено – изградња Ђурђевих ступова. Изградњу је пратила снажна медијска подршка, конципирана у складу са начелима маркетиншког оглашавања, те је осмишљен и пригодни мултимедијални дизајн „производа“ – логотип манастира (стилизовани крст од преплетених иницијала *Ђ* и *С*), наменске музичке композиције, видео-спотови, промотивни материјали, мајице... и у адвертајзингу неизбежни слоган, који је у овом случају гласио: *Обновимо себе – подигнимо Ступове*. Као

¹⁹ Ј. Нешковић, *нав. дело*, 24.

²⁰ Упор.: *Novi Pazar: turistički vodič*, (Beograd, 1978).

²¹ У званичној реторици гласноговорника Српске православне цркве најчешће је у употреби изворни назив „манастир светог Георгија у Расу“.

један од ефеката ове акције, дошло је и до промоције новог колоквијалног назива манастира, који је са речи „Ђурђеви“ прешао на другу реч „Ступови“. Топли и патинирани присвојни придев поражен је тако у дуелу са маркетиншки произведеном збирном (колективном) именицом. А тако је и манастир, поред своје исконске економије спасења, ступио у поље политичке економије дизајна.

Слика 3: Ђурђеви ступови у доба политичке економије дизајна

Али шта је та политичка економија дизајна и како она функционише у домену баштине? Да ли је реч тек о „дизајнирању“ предмета баштињења или о нечем другом? Да ли су њени механизми потребни или наметнути? Крајњи производ политичке економије дизајна усмерен је на дигитализацију и информатику и више није материјални предмет, па ни знак као слика робе, већ дизајнирани податак заснован на дигиталној технологији. Суштинска карактеристика таквог производа јесте моћ детериторијализације, односно моћ интегрисања или брисања граница између слике и простора, информације и архитектуре, стварног и виртуелног.²² Како функционише механизам детериторијализације? Ево једног једноставног експеримента. Шта одговорити на питање: „Где се налазе ‘Ступови’?“ Да ли је одговор „На купастом узвишењу, четири километра

²² О политичкој економији дизајна в.: Hal Foster, *Dizajn i zločin (i druge polemike)* (Zagreb: VBZ, 2006), 25-36; Милан Попадић, „Знак на Ушћу“, *Синтезис* 1/1 (2009): 15-30.

од центра Новог Пазара“ тачан? Не, јер ту се налази манастир Ђурђеви ступови. Тачан одговор гласи: „‘Ступови’ се налазе на www.stupovi.rs“. Не ради се тек о измештању у виртуелни и прозаични домен интернета – јер ипак и „виртуелно је потпуно реално иако у њему све није остварено“²³ – већ о креирању извесне паралелне сведочанствености. Но формирање ове паралелне сведочанствености није у супротности са патримонијумом; она је још један покушај, можда чак и нужан, да се задовољи потреба за целовитом информацијом о баштини. Интернет локација, уз наглашен ликовни декорум, пружиће посетиоцу основне податке о структури, окружењу, историјским и уметничким вредностима манастира. Проблем настаје онда када се ови подаци посматрају ван односа са њиховим материјалним носиоцем (што је у овом случају онај манастир „на купастом узвишењу, четири километра од центра Новог Пазара“), када се, дакле, информације детериторијализују, постану самодоволне и почну да формирају сопствену реалност. (Један лош писац, али вешт играч у утакмици политичке економије дизајна, назвао би такав свет *дигиталном тврђавом*). Језик такве реалности није језик баштине, већ језик маркетиншке пропаганде који неретко има маипулативни карактер.

Размотримо слоган који је устоличио термин ‘Ступови’, дакле: *Обновимо себе – подигнимо Ступове*. Структурално, он је истоветан са крилатицом градње Храма св. Саве на Врачару, полетеле са усана Матије Бећковића, а која је гласила *Ми градимо храм – храм гради нас*. Идемо даље: мотив „обнове и изградње“ био је ипак један од носећих мотива социјалистичког доба, те не чуди што из тог периода потиче и гесло радне акције Брчко-Бановићи *Ми градимо пругу, пруга гради нас*.²⁴ А како је у том периоду много шта зависило од савезничке помоћи, није немогуће да је и наведено гесло потекло са истог извора. Наиме, у говору поводом бомбардоване зграде британског Парламента, британски премијер Винстон Черчил изрекао је чувену реченицу: *Ми обликујемо наше зграде, онда оне обликују нас*.²⁵ Дакле, слоган ‘Ступова’ садржи у себи карактеристичан механизам, опробан не само једном. Како он функционише? Иако је идеолошки контекст различит, функција и циљна група свих наведених порука је иста. Ради се о нечему у шта треба укључити колективитет, о формирању пренаглашене Ми-групе, која искључује другога и постаје борбена категорија, најчешће у контексту верског и националног идентитета. Тако „критичку историју, која се стално преиспитује и опире

²³ Жил Делез цитиран у: Bernar Deloš, *Virtuelni muzej* (Beograd: Clio, 2006), 224.

²⁴ Упор.: Mileta Prodanović, *Stariji i lepši Beograd* (Beograd: Stubovi kulture, 2004), 67.

²⁵ „We shape our buildings and afterward our buildings shape us“ – Thomas F. Gieryn, „What Buildings Do,“ *Theory and Society* Vol 31. No.1 (Feb. 2002): 35.

провокацији и тиранији памћења, потискује друштвено интегративно памћење које правда хомогенизовање Ми-групе, тј. насилни идентитет.²⁶ Ми-група дакле ступа у наведене процесе „обнове и изградње“ који би требало да јој дају легитимитет. И управо је реч „обнова“ у случају слогана ‘Ступова’ извор неспоразума, јер се, у суштини, не ради ни о каквој обнови, рестаурацији или оживљавању. По среди је *иновација* путем коришћења елемената, стварне или имагинативне, историјске прошлости.²⁷ Представити *иновацију* као *обнову* значи покренути симулационе механизме који, изврћући етичке и меморијске кодове, разграђују интегритет баштине и на тај начин суштински угрожавају интегралност њеног сведочанственог потенцијала, а тиме – будући да је сведочанственост баштински *sine qua non* – и саме темеље баштине. Отуда инситуирање на принципу „аутентичне обнове старог“ нужно доводи до стварања симулакрума који делује у супротности са патримонијумом.²⁸ Ђурђеви ступови, просто, не могу „засјати у старом руху“, јер тог руха нема. Они се могу поново изградити, али као, у суштини, нова грађевина на остацима старе. Другим речима, стари се „Ђурђеви“ не могу обновити, једино се могу подићи нови „Ступови“.

На крају, вратимо се генералу Миихајлу Живковићу, команданту Ибарске војске у Првом балканском рату, кога смо оставили у часу док стоји подно Ђурђевих ступова, а у сенци Грађевине националног памћења. Врховна команда захтева ефикасност, јер на свим другим правцима српска војска успешно напредује. Ефикасна је и турска топовска батерија стационирана међу зидинама Ђурђевих ступова. Генерал, након наређења „да под личном одговорношћу, у току сутрашњег дана, мора да заузме Нови Пазар“, доноси одлуку. Двадесет трећег дана октобра, нешто после осам часова ујутру, српска батерија дејствовала је по турском положају на Ђурђевим ступовима, онеспособила га и знатно порушила манастирске зидине. Тешко проверив глас каже да је нишанција, који је имао задатак да дејствује по остацима манастира, рекао: „Опрости, свети Ђорђе, али,

²⁶ Todor Kuljić, *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti* (Beograd: Čigoja, 2006), 25.

²⁷ Erik Hobsbaum, „Smisao prošlosti,“ *O istoriji* (Beograd: Otkrovenje, 2003), 29.

²⁸ Или воде до нонсенса, попут овде наведеног: „Тада је [2000.] отац Петар као игуман-старшина манастира са два монаха, а све уз благослов епископа Артемија, почео *наново* да зида 835. година *стари* конак и трпезарију...“ Цитирано према: Раде Ерцег, „Обновимо себе, подигнимо ступове!“, *Глас јавности*, 22. јануар 2008. (курзив М. П.). Конструкција „наново зидати старо“ школски је пример *contradictio in adjecto*.

ако си пустио Турке код себе, пусти и мене да распалим по њима”.²⁹ То је био последњи дан борбе око Новог Пазара. Исте вечери, док су се турски војници повлачили, у Штаб Ибарске војске дошла је делегација грађана Новог Пазара и предала град; 24. октобра 1912. године српска војска, на челу са генералом Михајлом Живковићем, ушла је у Нови Пазар.

Манастир Ђурђеви ступови одиграо је битну улогу у драми о уласку Новог Пазара у модерну српску државу. Вредност те улоге била је заснована, без сумње, на значају баштине манастира. У њен корпус били су укључени и верски и патриотски митови, историјска сведочанства и национално памћење, али и њен стратешки положај и физичка структура. Сложеног устројства *Баштине Ђурђевих ступова*, чини се, биле су свесне и обе стране у сукобу. Тиме је још једном показана специфичност феномена баштине, али и његова неодвојивост од животних токова. Генерал Михајло Живковић је схватио – или, боље речено, био је принуђен да схвати – једну од можда најкомплекснијих херитолошких лекција. У Библији, у Књизи Проповедниковој, постоје ови стихови: „... свака ствар под небом има своје време; ... време кад се обара и време кад се гради“ (Проп. 3.1; 3, 3). Другачије није ни са баштином. Но, ту треба бити обазрив. У случају очувања патримонијума време „обарања“ може постати време „грађења“, и обратно. Зашто? Зато што време баштине и време човека – као што смо већ напоменули негде на почетку овог текста – није исто. Баштина је оно што претрајава време, а човек то, ипак, није у стању. Отуда и његова брига о сведочанствима.

²⁹ Наведено према: С.[лавка] Баграчевић, „Расту куле Ђурђевих ступова“, *Политика*, 07. мај 2009.

Литература:

- Asman, Alaida. *Rad na nacionalnom pamćenju*. Beograd: Svetovi, 2002.
- Бакрачевић, С.[лавка]. „Расту куле Ђурђевић ступова.“ *Политика*, 07. мај 2009.
- Baudrillard, Jean. „Kritika političke ekonomije znaka.“ u: *Simulacija i zbilja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2000.
- Булатовић, Драган. „Баштинство или о незаборављању.“ *Крушевачки зборник* 11 (2005): 7-20.
- Војм, Svetlana. *Budućnost nostalgije*. Beograd: Geopoteika 2005.
- Gieryn, Thomas F. „What Buildings Do.“ *Theory and Society* Vol 31. No.1 (2002).
- Deloš, Bernar. *Virtuelni muzej*. Beograd: Clio, 2006.
- Ерцег, Раде. „Обновимо себе, подигнимо ступове!“ *Глас јавности*, 22. јануар 2008.
- Караџић, Вук Ст. *Српски рјечник, истолкован немачким и латинским ријечима*. Беч, 1818.
- Костић, Лаза. „Ђурђеви ступови.“ у: *Песме*, 153-167. Нови Сад: Матица српска, 1989.
- Кулјић, Todor. *Kultura sećanja: teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja, 2006.
- Мароевић, Ivo. *Uvod u muzeologiju*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 1992.
- Мушовић, Ејуп. „Нови Пазар и околина (1912-1941).“ у: *Нови Пазар и околина*. Београд: Књижевне новине, 1969.
- Нешковић, Јован. *Ђурђеви ступови у Старом Расу*. Краљево: Завод за заштиту споменика културе, 1984.
- Nora, Pierre. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.“ *Representations* No. 26 (1989).
- Novi Pazar: turistički vodič*, (Beograd: 1978).

- Пантић, Мирослав. „Дубровчанин Никола Бошковић и рашке старине.“ *ЗЛУМС* 8 (1972): 225-261.
- Попадић, Милан. „Знак на Ушћу.“ *Синтезис* I/1 (2009): 15-30.
- Poulot, Dominique. „The Birth of Heritage: 'Le Moment Guizot'.“ *Oxford Art Journal* Vol. 11, No. 2 (1988).
- Prodanović, Mileta. *Stariji i lepši Beograd*. Beograd: Stubovi kulture, 2004.
- Радовић, Миодраг. „Ослобођење Новог Пазара у Првом балканском рату.“ *Новопазарски зборник* 13 (1989): 125-139.
- Riker, Pol. *Vreme i priča*. Sremski Karlovci-Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1993.
- Трухелка, Бранимир. „Старорашка сећања Николе Бошковића.“ *Мусао* 32 (1930): 90-94.
- Foster, Hal. *Dizajn i zločin (i druge polemike)*. Zagreb: VBZ, 2006.
- Hobsbaum, Erik. *O istoriji*. Beograd: Otkrovenje, 2003.
- Chastel, Andre. „Pojam baštine.“ *Pogledi* 3-4 (1988).

*Summary***Milan Popadić****Patrimonium Sancti Georgii**

Keywords: *Heritage, patrimonium, museality, St. George Monastery (Pillars of St. George), Novi Pazar, memory, reality, imagination, design*

The paper investigates the characteristic elements of heritage of the St. George Monastery (Pillars of St. George) near Novi Pazar by examining the relationship between the heritage (Latin *patrimonium*) and the various phenomena involved in its formation. Correlations between material holders of heritage values, imaginative and memory structures, as well as modern concepts of media presentation have been examined. These relationships are illustrated by the historical events (The battle for Novi Pazar in the First Balkan War), artistic creations (poem „Pillars of St. George“ by Laza Kostic), and marketing mechanisms (the catchphrase „Renew ourselves – raise the Pillars“). The aim is to point out the complex structure of an idea of heritage and the necessity of preserving condition for a heritage communication.